

Tot nu toe zijn er twee nazomerwaarnemingen van 1kj vogels binnen gekomen die in het geboortejahr naar het noorden trokken, als een soort dispersie; één uit Noord-Groningen en één langs de Eems in Duitsland. Daarnaast zijn er ook nog twee doortrekwaarnemingen van als adult geringde vogels uit Frankrijk, één waarneming in het najaar en één in het voorjaar.

Onderzoek elders

In Schleswig-Holstein (Noord-Duitsland) zijn door Hein & Reiser (2000) van eind jaren '60 tot begin jaren '90 maar liefst 6007 Kleine Plevieren geringd (3686 als pull en 2321 als adult). In de loop der jaren zijn 351 reeds eerder geringde individuen als broedvogel afgelezen of teruggevangen. 83% hiervan was plaatstrouw. De adulten die zich verplaatsten naar een andere broedplek waren daartoe vaak gedwongen. Deze verplaatsingen waren gemiddeld 15 km, meestal niet verder dan de dichtstbijzijnde geschikte broedplaats. Een uitschieter was een vrouw die 136 km verplaatste; die is buiten deze berekening gehouden.

Figuur 4. Wit BH als kuiken – Harvey van Diek

Slechts 3.92% van de pullen is later als broedvogel teruggezien. Van deze pullen is de afstand van de geboorteplek naar eerste broedplaats gemiddeld 21 km. De vrouwtjes maakten daarbij de grootste verplaatsingen (man gemiddeld 18.8 km en vrouw 23.8 km). Een uitschieter was een vrouw die 604 km verplaatste; die is buiten deze berekening gehouden. De oudste kleine plevieren binnen dit onderzoek werden 11 (tot mogelijk 12-13) jaar oud (Hein & Reiser 2000).

Literatuur

Hein K. & Reiser K-H. (2000). Der Flußregenpfeifer (*Charadrius dubius*) in Schleswig-Holstein – Verbreitung, Brutbiologie, Wanderungen. Corax 18: 181–204.

Frank Majoor frank.majoor@sovon.nl

NESTKAST

Bitter weinig wijst op de huiver voor naderende onsterfelijkheid¹

Leo Ballering

Het is een bekend probleem van veel amateur vogelonderzoekers, ringers en tellers: je verzamelt gegevens in het veld en daar blijft het meestal bij. Velen ervaren dit als onbevredigend. Met de komst van sites als www.waarneming.nl en www.trektellen.nl is de mogelijkheid ontstaan om veldwaarnemingen te delen. Hiermee verzeker je je ervan dat de gegevens worden bewaard en zichtbaar zijn voor anderen. Bovendien kunnen sommige veldgegevens ook worden ingebracht in de projecten die onder andere door SOVON Vogelonderzoek Nederland worden georganiseerd.

Een andere mogelijkheid is het verenigen van expertise, zodat onderlinge ervaringen kunnen worden uitgewisseld. Nestkastenonderzoekers hebben dit bijna een halve eeuw al geprobeerd maar zonder blijvend succes.

Hall of Fame

Naar ons beste weten was Cees Stam, actief in Meijndel, de eerste die eind zestiger jaren met een landelijk overzicht van amateur nestkastenonderzoek startte: het Centraal Nestkast Onderzoek (CNO). Daarna is in 1981 onder de vlag van SOVON de Werkgroep Nestkasten (WN) opgericht en hebben Cees Stam en Bert Blaauw (Ijhorst) van 1983 tot 1987 een landelijke nieuwsbrief uitgegeven waaraan ook nog een aantal andere personen meewerkten: Hans van Balen (NIOO), Dick Jonkers (VWG het Gooi), Paul Voorhaar, G. van Waversveld, J. Buker, S. Braaksma, Frank Noppes en Paul Schepers. Dit initiatief heeft destijds geen vervolg gekregen, maar er liggen nog wel kasten vol met oude verslagen uit die tijd te wachten om gedigitaliseerd te worden.

De laatste jaren werd de behoefte aan een landelijk overzicht weer groter. In 2008 zijn op initiatief van drie amateur nestkastencontroleurs, Jan Nijboer (Natuurbeschermingsvereniging Ijhorst / Staphorst), Ronald Beskers (Vogelwerkgroep 't Gooi e.o.) en auteur (Vogelwacht Uden e.o.), gesprekken gevoerd met een aantal organisaties die zich bezig houden met (de resultaten van) nestkastonderzoek. Naar aanleiding daarvan is in

¹ Hans Faverey

januari 2009 NESTKAST, het landelijk NETwerk van Studies aan nestKASTbroeders, opgericht.²

NESTKAST is het netwerk waarin amateur nestkastonderzoekers (controleurs en ringers), professionele nestkastonderzoekers (NIOO-KNAW, Nederlands Instituut voor Ecologie), het Vogeltrekstation (VT) en SOVON bij elkaar komen voor het verzamelen en uitwisselen van gegevens, wetenswaardigheden en ervaringen op het gebied van nestkastenonderzoek. NESTKAST richt zich speciaal op kleine zangvogels (mezen, mussen, vliegenvangers, etc.) en enkele andere soorten waarvoor geen landelijke werkgroep is, zoals Bosuilen.

In NESTKAST willen we een aantal problemen tegelijkertijd aanpakken. We willen zorgen voor de opslag van gegevens zodat deze niet verloren gaan. We willen een forum bieden voor uitwisseling van gegevens, ervaringen en wetenswaardigheden zodat men van elkaar kan leren. En we willen gegevens in perspectief zetten en in samengevatte vorm terugleveren aan de aanleverende partijen zodat zij leren van hun eigen gegevens.

De rol van de instituten binnen NESTKAST is als volgt: SOVON organiseert i.s.m. het CBS (en in opdracht van het Ministerie van LNV, thans EL&I) sinds 1995 het Meetnet Nestkaarten, waarin trends in broedsucces en legbegin van zoveel mogelijk Nederlandse broedvogels worden gevolgd. In dit kader is reeds een omvangrijke database opgebouwd, ook met data van voor 1995. Daarnaast is een digitaal invoerprogramma beschikbaar (<http://www.sovon.nl/nestkaart>), waarmee iedereen zijn gegevens kan invullen, inzenden en zelf(s) zijn eigen resultaten kan beheren en analyseren. Elk jaar worden er al zo'n 5.000 tot 10.000 nestkaarten ingevuld, waarvan zo'n 2.000 zangvogels. Alle broedbiologische gegevens in de landelijke database worden gebruikt ter verklaring van populatietrends (die door SOVON met het Meetnet Broedvogels worden vastgesteld) en voor het volgen van de effecten van klimaatverandering. De gegevens worden daarnaast door CBS en LNV gebruikt voor natuur- en milieustatistiek (o.a. opgenomen in het Compendium voor de Leefomgeving). Het is

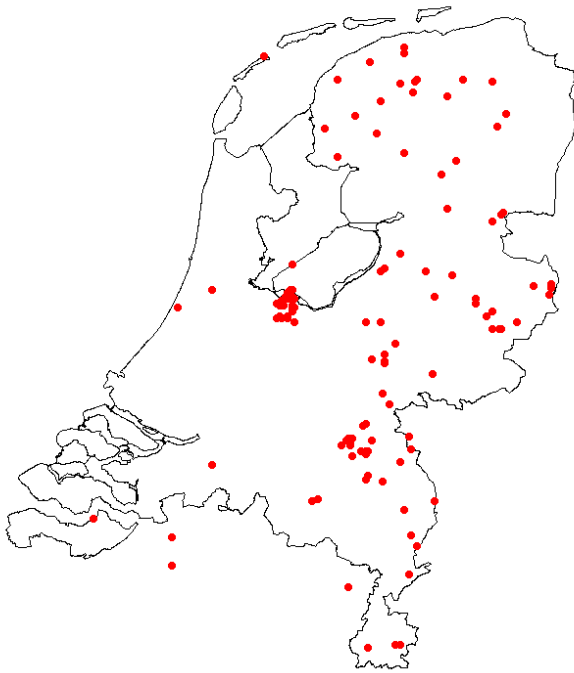
ook zeker de bedoeling om zoveel mogelijk oude data toe te voegen aan dit systeem. Zo gaan die inspanningen uit het verleden niet verloren en levert het voor wetenschappelijk onderzoek waardevolle gegevens op. Deze bestaande en professioneel beheerde database is in principe uitgekozen om de basisgegevens per nest, die bij NESTKAST binnenkomen, in op te slaan.

Het Vogeltrekstation (VT) ziet mogelijkheden om ringvergunningen uit te geven, bijvoorbeeld in het kader van het RAS (Retrapping Adults for Survival)-project. Voor een overlevingsanalyse is het van belang dat de in de nestkasten broedende vogels geringd worden en liefst daarna in opeenvolgende broedseizoenen afgelezen worden. Ook wil het Vogeltrekstation stimuleren dat er in Nederland meer nestjongen geringd worden. De ringgegevens die in het SOVON Nestkaartenproject worden ingevoerd zullen binnenkort ook automatisch in het programma GRIEL worden opgenomen. De combinatie van trends in populatiegrootte, broedsucces en overleving van vogels middels zogenaamde geïntegreerde populatiemonitoring moet het mogelijk maken om beter inzicht in de oorzaken van populatieveranderingen.

De rol van de ringers binnen NESTKAST is tot nu toe nog klein geweest, maar omdat daar heel veel expertise ligt hopen we vurig dat die rol groter wordt. Het hanteren van volwassen vogels of jongen kan veel aanvullende informatie verschaffen, maar dat is alleen toegestaan voor personen die in het bezit zijn van een ringmachtiging. Samenwerking tussen controleurs en ringers heeft dus veel voordelen.

Het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW) heeft vanaf 1912 een nestkasten onderzoeksprogramma lopen onder andere naar mezen en Bonte Vliegenvangers. Het is hiermee wereldwijd de langste tijdreeks van wetenschappelijk nestkasten onderzoek. Het NIOO coördineert de interpretatie en de jaarlijkse verslaglegging van de gegevens die bij NESTKAST binnenkomen. Verder houdt ze een databank bij met daarin de gegevens die via het verzamelformulier op terreinniveau binnenkomen. Het is mooi om bijna honderd jaar na het begin van nestkastenonderzoek en in het jaar van het 100-jarig bestaan van vogelringwerk in Nederland te zien dat deze instituten nog springlevend zijn.

² NESTKAST bestaat uit Leo Ballering: Vogelwacht Uden e.o. / Ronald Beskers: VWG het Gooi e.o. / Henri Bouwmeester: VWG NIVON Goor en NIOO / Henk van der Jeugd: Vogeltrekstation / Chris van Turnhout en Jeroen Nienhuis: SOVON Vogelonderzoek Nederland en Louis Vernooij en Marcel Visser Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO - KNAW)

Figuur 1. Geografische verdeling van de nestkastgebieden in Nederland 2010

Eén van de doelstellingen van NESTKAST is het bevorderen van expertise van de amateurs door te leren van de resultaten van de professionele instituten; in het jaarverslag over 2010 zien we ook (al) het omgekeerde! Verschillende instituten hebben een oproep gedaan aan de amateurs om mee te werken bij het verzamelen van gegevens voor hun onderzoek. Zo vraagt Mieke Titulaer van het NIOO-KNAW hulp bij een onderzoek naar effecten van kunstlicht op broedgedrag van nestkastenbroeders. Frank Adriaense van de Universiteit van Antwerpen vraagt hulp voor het in beeld brengen van het voorkomen en de verspreiding van een bepaalde teek (*Ixodes arboricola*) die graag in donkere holten huist. Christiaan Both van de Universiteit van Groningen heeft zelfs de database van NESTKAST gebruikt om te laten zien hoe ruimtelijke variatie in legdatum van Kool- en Pimpelmees over Nederland kan worden gebruikt om verplaatsingen van Bonte vliegenvangers te kunnen begrijpen.

Om de communicatie tussen de geïnteresseerde groepen of controleurs te bevorderen is op eigentijdse wijze een zogenaamde nieuwsgroep opgericht: de Yahoo! NESTKAST nieuwsgroep: <http://groups.yahoo.com/group/NESTKAST/>. Geïnteresseerden die zich aanmelden kunnen op eenvoudige manier hun vragen en gegevens delen met andere nieuwsgroepsleden; een mailtje wordt automatisch naar alle nieuwsgroepsleden gestuurd.

Enkele getallen

Voor het broedseizoen van 2009 en 2010 zijn zoveel mogelijk Vogelwerkgroepen met nestkastwerkgroepen aangeschreven met de vraag om broedgegevens aan te leveren. Het liefst zien we dat ze dit doen via de Digitale Nestkaart van SOVON, omdat hiermee de verdere gebruiksmogelijkheden het grootste zijn. Maar om laagdrempelig te beginnen kunnen de eerste jaren ook gegevens op een verzamelformulier worden aangeleverd.

In de volgende tabel is te zien hoeveel waarnemers(groepen), gebieden, nestkasten en legsels gecontroleerd zijn in 2009 en 2010 en vervolgens opgenomen in de jaarverslagen over die broedseizoenen.

	Waarnemers	gebieden	Nestkasten	Legsels
2009	76	141	11.700	6.591
2010	70	134	21.852	15.231

De gecontroleerde gebieden zijn niet gelijk over Nederland verdeeld; in figuur 1 is te zien dat er in het westen van het land bijna geen nestkasten systematisch of in georganiseerd verband gecontroleerd worden.

Als we met de gemiddelde legselgroottes rekenen (³) dan zijn er in de gecontroleerde nestkasten van 2010 ongeveer 126.289 eieren gelegd; de helft daarvan waren Koolmeeseieren.

In tabel 1 is te zien hoeveel legsels er van elke soort gecontroleerd zijn. In de jaarverslagen worden per soort de gegevens besproken zoals het broedsucces, gemiddelde legselgrootte, eerste eilegdatum en percentage vervollegsels. Zo worden de vogels die in de nestkasten broedden ook een beetje onsterfelijk! Ook wordt er bekend gemaakt waar en wanneer het allereerste ei van het seizoen is gelegd. Dat is leuk voor de teller en vogelwerkgroep, die hiermee eeuwige roem krijgt! Daarbij wordt dus voor sommige parameters gebruikgemaakt van de gegevens uit de SOVON database en van de gegevens uit de ingeleverde verzamelformulieren. Dit levert vaak verrassend goed overeenkomende getallen op. Zo was de gemiddelde legselgrootte van de eerste Bonte vliegenvangerlegsels 6,17 eieren (verzamelformulier, n=1150 legsels), of 6,21 eieren voor de eerste legsels (SOVON database, n=260 legsels). Doordat we gegevens uit de SOVON database krijgen kunnen we de gegevens van het

³ NESTKAST jaarverslag 2010

laatste broedseizoen ook afzetten tegen de langjarige trend die voor een aantal parameters van veel vogelsoorten bekend is.

Tabel 1. Aantal eerste- en vervolglegels per soort aangeleverd over 2010

Soort	Aantal legfels	
	1 ^e	2 ^e
Koolmees	6.129	1.186
Pimpelmees	3.666	236
Bonte vliegenvanger	1.345	26
Ringmus	1.032	105
Boomklever	428	12
Spreeuw	329	11
Huismus	160	0
Holenduif	98	21
Gekraagde roodstaart	71	5
Kauw	70	0
Zwarte mees	55	20
Bosuil	52	0
Boomkruiper	42	1
Grauwe vliegenvanger	37	1
Winterkoning	27	3
Grote bonte specht	17	0
Roodborst	17	8
Glanskop	10	0
Matkop	5	0
Witte kwikstaart	3	0
Kuifmees	3	0
Totaal	13.596	1.635

Bijzondere waarnemingen

Wie veel in de natuur is komt vreemde zaken tegen, maar op vele Internetfora is het publiceren van nestfoto's een taboe. Wij vinden dat foto's een cruciaal onderdeel van de huidige informatie-uitwisseling is en bieden daarom wel deze mogelijkheid. Ook vinden wij dat er binnen de groep van de NESTKAST nieuwsgroep deelnemers voldoende expertise aanwezig is om nestverstoring te voorkomen; bovendien is bij het maken van een foto het nest toch al bezocht.

Figuur 2. Een onfortuinlijke Eekhoorn hing zichzelf op aan een nestkast tijdens het plunderen.

Ter illustratie enkele foto's van vreemde nestkast gerelateerde zaken. Door Vogelwerkgroep 't Gooi e.o. werd in 2009 een Eekhoorn gevonden die tijdens het 'plunderen' van een nestkast zichzelf opgehangen had. Helaas kwam hulp te laat en is de Eekhoorn overleden (figuur 2).

Op 21 mei 2008 werd in Schaijk (NBr) het nest van een Bonte vliegenvanger met vier eieren gekraakt door een Koolmees, die er 7 eieren bijlegde (figuur 3). Alle eieren zijn uitgekomen, maar de 4 bonte vliegenvangertjes waren na 1 dag verdwenen alsmede 2 Koolmezen. Uiteindelijk zijn er twee Koolmezen groot geworden en is er 1 uitgevlogen.

Figuur 3. Gemengd nest van Bonte Vliegenvanger (blauwe eieren) en Koolmees (witte eieren met rode vlekken).

Op 26 april 2009 werd in Schaijk een gemengd nest van Gekraagde roodstaart en Pimpelmees gezien. De eerste twee eieren werden gelegd door de Gekraagde Roodstaart, waarna het nest overgenomen is door een paartje Pimpelmees. Deze hebben er direct 3 eieren bij gelegd en zijn begonnen met broeden. Alle eieren zijn uitgekomen en de roodstaarten zijn als eerste

Figuur 4. Gemengd nest van Pimpelmees en Gekraagde Roodstaart.

uitgevlogen (figuur 4). De Pimpelmees jongen hebben na het uitvliegen van de roodstaarten nog 6 dagen in de kast gezeten en werden door de Pimpelmees ouders gevoerd totdat ze ook uitvlogen. Er zijn geen Gekraagde Roodstaart jongen in de buurt van de nestkast meer gezien dus het lot van deze dieren is onbekend.

Tenslotte

Ik hoop met dit artikel een inzicht te hebben gegeven in de wondere wereld van het nestkastonderzoek, waarin ook ringers heel goed kunnen meedoen, onder andere door RAS projecten aan nestkastbroeders. Mocht je meer informatie willen stuur dan een mailtje naar nestkast@nioo.knaw.nl.

In Memoriam Jan T. Hendriksma: *Ringende multitasker*

Jan Doevendans & Rita Viersma.

Jan werd op 25 juni 1925 geboren in Sneek. Jan had 3 broers en 1 zus. Veel en ver is Jan Friesland niet uit geweest, ook voor z'n werk als bouwkundige reisde hij per auto of per boot. Jan liet het vliegen aan vogels over. Jan werkte veel aan rijksgebouwen als gemeentehuizen en politiebureaus. Ook op de Waddeneilanden.

De laatste decennia woonde Jan in 'n bescheiden, zelf verbouwde, vrijstaande woning in Oppenhuizen, 'n dorp vlakbij Sneek. Getrouwd was hij nooit, "daar had hij geen tijd voor".

Jan was 'n tijdswonder. De intensieve inventarisatie-, vogelvang-, vogelbescherming- en vogelfotografieactiviteiten combineerde hij moeiteloos met zingen, (ballades) schrijven, treksak bespelen, biljarten, zeilboot bouwen, varen, buitenlandse vogelreizen, het onderhouden van sociale contacten én het duidelijk schriftelijk melden als hij het ergens niet mee eens was. Om maar 'n paar dingen te noemen.

Altijd in perfect Nederlands.

'n Redenaar was hij niet, maar als hij begon te praten kon je gerust blijven zitten, ook zonder gebruik van de opduikende zakflacon 'Penelope' (met kurkje), z'n eigen gestookte 'enige echte' Berenburg.

Vogels hebben al heel erg lang z'n interesse. In menig rapport staan gegevens van Jan. Als voorzitter van de afdeling Sneek werd Jan in 1976 uit de Bond van Friese Vogelwachten gezet omdat hij staande de vergadering meldde dat "de nazorg

niet in verhouding stond met het commercieel rapen van de vele duizenden Kievitseieren". Jan raakte daarvan niet van de leg. Hij bleef tot het laatst z'n vele eigen dingen doen. Hij breidde z'n eigen (wilster)netten, knutselde aan z'n VW Campertje of andere (snelle) 4x4 en bouwde eigen muziekinstrumenten.

Huishouden was niet echt z'n hobby, maar er was altijd één stoel vrij, bij de houtkachel en mét zicht op z'n hijsnet in de verwilderde tuin. Hoofdboom uiteraard els, voor de sijnen!

Slecht weer waren 'reservedagen' voor Jan, dan kon hij geen vogels vangen. Daar moet Jan de vele uren vandaan gehaald hebben om via internet kennis te delen. Als ie "dat ding" (z'n computer) aan de praat kreeg tenminste.

Was het wel 'weer' dan koos hij op ondoordringbare gronden voor "n bezoekje" aan (vroeger) de Mokkenbank, de kop van de Afsluitdijk, de Lindevallei, Wierum, Lauwersmeer of (vooral) het Noorderleeg, het fraaie buitendijks stuk Friesland waar de 'watersnood' paarden gered werden. Als 'n slag- of hoognet weer 'ns beschadigd of verdwenen was dan mopperde Jan maar even, om vervolgens weer 'n nieuwe te bouwen met van die (h)eerlijk ouderwetse onderdelen. Ongevraagd deed ie dat ook voor ons.

Jan was sinds 1958 ringer. En wat voor één. Jan ringde in z'n leven zo'n 50.000 vogels, met ("gewone" zei hij dan) soorten erbij als Grote karekiet, Kleinst Waterhoen en Grote pieper. Spreeuwen had ie 'n hekel aan, IJsvogels was ie lyrisch over.

Figuur 1. Jan Hendriksma aan het werk met een Groenling. Foto Jan Doevendans.